2025-yil, may 10-son

Til va adabiyot.uz

ILMIY-METODIK ELEKTRON JURNAL
НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ
SCIENTIFIC-METHODOLOGICAL ELECTRONIC JOURNAL

ISSN 2021-9752

«Til va adabiyot – Преподавание языка и литературы – Language and literature teaching» (e-mail:tilvaadabiyotuz@gmail.com) https://oak.uz/pages/4802

Maktabgacha va maktab ta'limi vaziri HILOLA UMAROVA:

...Bugun chalinadigan so'nggi qo'ng'iroq sadolari bir umrga yuragingizdan joy olishiga ishonaman. Uning jarangdor sadolari hamisha beg'ubor yoshlik va o'quvchilik davringizni yodga solib turishi shubhasiz.

Shohida MO'MINOVA,
Alisher Navoiy nomidagi
Toshkent davlat
o'zbek tili va adabiyoti universiteti tadqiqotchisi
uzbektili@mail.ru

ZAMONAVIY O'ZBEK BOLALAR ADABIYOTIDA AXLOQIY TARBIYA MASALALARI

Annotatsiya: ushbu maqolada zamonaviy o'zbek bolalar adabiyotida axloqiy tarbiya masalalari tahlil qilinadi. Bolalar adabiyotidagi qahramonlar obrazlari, ularning ijobiy va salbiy fazilatlari orqali bolalarga axloqiy qadriyatlar singdirilishi ko'rib chiqiladi. Shuningdek, asarlar orqali yosh avlodning ma'naviy-axloqiy rivojlanishiga ta'siri yoritiladi. Maqola zamonaviy adabiyotdagi tarbiyaviy vazifalar va ularning amalga oshirilish yo'llarini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: *bolalar adabiyoti, axloqiy tarbiya, qahramon obrazlari, ma'naviyat, tarbiyaviy qiymatlar, o'zbek adabiyoti, zamonaviy yozuvchilar.*

Аннотация: в данной статье рассматриваются вопросы нравственного воспитания в современной узбекской детской литературе. Анализируются образы героев, их положительные и отрицательные качества, через которые детям прививаются моральные ценности. Также освещается влияние литературных произведений на духовно-нравственное развитие подрастающего поколения. В статье научно обосновано воспитательное значение современной литературы и пути реализации её задач.

Ключевые слова: *детская литература, нравственное воспитание, образы героев, духовные ценности, воспитательная функция, узбекская литература, современные писатели.*

Annotation: this article analyzes the issues of moral education in contemporary Uzbek children's literature. It examines the characters, their positive and negative traits, and how these traits are used to instill moral values in children. The article also highlights the impact of literary works on the spiritual and moral development of the younger generation. It presents a scholarly discussion on the educational functions of modern literature and the ways these are implemented.

Key words: *children's literature, moral education, character portrayal, spiritual values, educational function, Uzbek literature, contemporary writers.*

Kirish. Bugungi globallashuv sharoitida jamiyatning barqaror taraqqiyoti, avvalo, axloqli, vatanparvar, komil insonni tarbiyalashga bog'liq. Bunday insonni shakllantirish jarayonida bolalik davrida o'qilgan asarlarning o'rni beqiyosdir.Shu bois, zamonaviy o'zbek bolalar adabiyotida axloqiy tarbiya masalalari dolzarb muammolardan biri bo'lib qolmoqda.

Bolalar adabiyoti – bu yosh avlodga ta'sir etuvchi eng kuchli tarbiyaviy vositalardan biri sanaladi. Ayniqsa, o'zbek adabiyotida axloqiy, estetik, vatanparvarlik ruhidagi g'oyalarning bolalar adabiyoti orqali berilishi chuqur ildiz otgan.Shu jihatdan olib qaraganda, bugungi adabiyotshunoslik oldida bolalar asarlaridagi axloqiy tarbiya unsurlarini tahlil qilish, ularning ta'sirchanlik darajasini o'rganish muhim vazifalardan biridir[1].

Asosiy qism. Axloqiy tarbiya – bu shaxsda axloqiy ong, axloqiy fazilatlar, odob-axloq me'yorlarini shakllantirish jarayonidir.Bu jarayon orqali insonda halollik, poklik, samimiylik, vatanparvarlik, kattalarga hurmat, kichiklarga mehr kabi fazilatlar singdiriladi[2]. Ayniqsa, bolalik davrida axloqiy asoslarning shakllanishi keyingi hayotdagi xarakter va ijtimoiy munosabatlarga kuchli ta'sir ko'rsatadi.

Pedagogik qarashlarga ko'ra, axloqiy tarbiya oila, maktab, ijtimoiy muhit hamda ommaviy axborot vositalari orqali amalga oshiriladi. Shu jihatdan, bolalar adabiyoti ham kuchli tarbiyaviy quvvatga ega bo'lgan vosita sifatida alohida o'ringa ega.

1 Karimov N. O'zbek bolalar adabiyoti tarixidan. – T.: Fan, 1999. 12-b.
2 Husanov A. Pedagogik mahorat. – T.: "Iqtisod-Moliya", 2020.45-b.

Adabiyot orqali bolalarga axloqiy me'yorlar badiiy obrazlar orqali yetkaziladi, bu esa ularning ongli qabul qilinishiga xizmat qiladi[3].

Adabiy asarlarda qahramonlar orqali axloqiy qadriyatlarning aks etishi, ularning xatti-harakatlari orqali saboq berilishi bolani hayotiy haqiqatlar bilan tanishtiradi. Masalan, xato qilgan qahramonning jazolanishi, yaxshilik qilganining mukofotlanishi orqali bolalarda "yaxshi-yomon" tushunchalari shakllanadi[4]. Bu esa axloqiy tarbiyaning eng samarali shakllaridan biri hisoblanadi.

Bugungi kunda zamonaviy o'zbek bolalar adabiyotida ham axloqiy tarbiya masalasi yetakchi o'rin egallab, asarlarda bolalarning axloqiy kamoloti uchun zarur g'oyalar ilgari surilmoqda.

O'zbek bolalar adabiyoti XX asr boshlaridan boshlab shakllana boshlagan bo'lib, uning ilk namunalari xalq og'zaki ijodi, ertaklar, topishmoqlar, maqollar orqali bolalarning ma'naviy-axloqiy dunyosini boyitishga xizmat qilgan. Xalq ertaklarida aks etgan jasorat, halollik, mehnatsevarlik, rostgo'ylik kabi qadriyatlar axloqiy tarbiyaning mustahkam poydevorini tashkil etgan[5].

Jadid adabiyotining vakillari, xususan, Abdulla Avloniy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Mahmudxo'ja Behbudiy kabi ma'rifatparvarlar bolalar uchun yozgan asarlarida axloqiy tarbiyani ustuvor vazifa sifatida ilgari surganlar. Jumladan, Abdulla Avloniy o'zining "Turkiy guliston yoxud axloq" asarida axloqiy tarbiyani milliy tiklanishning asosi deb hisoblaydi[6].

Sovet davrida ham bolalar adabiyotida axloqiy tarbiya g'oyalari davom ettirildi.Garchi bu davrda mafkuraviy cheklovlar mavjud bo'lgan bo'lsa-da, ko'plab yozuvchilar – Hamid Olimjon, G'afur G'ulom, Xurshid Davron, Mirtemir kabi ijodkorlar bolalar uchun yozgan she'r, doston va hikoyalarida axloqiy qadriyatlarni o'ziga xos badiiy shakllarda ifodalaganlar[7].

Mustaqillikdan so'ng, bolalar adabiyotida milliy qadriyatlar, axloqiy tarbiya, vatanparvarlik, insonparvarlik kabi g'oyalar yana-da kuchliroq ifodalanishga kirishdi.Bu davrda Muqimjon Yo'ldoshev, Husan Rajabov, Dilshod Rajab kabi yozuvchilar ijodi bolalarning ma'naviy-axloqiy kamoloti uchun muhim ahamiyat kasb eta boshladi[8]. Shunday qilib, o'zbek bolalar adabiyoti taraqqiyotining barcha bosqichlarida axloqiy tarbiya markaziy mavzulardan biri bo'lib kelgan.

Hozirgi bolalar yozuvchilarining asarlarida axloqiy tarbiya. Zamonaviy o'zbek bolalar adabiyotining rivojida hozirgi ijodkorlarning tutgan o'rni beqiyos. Ularning asarlarida bolalarning yoshiga mos, tushunarli va ta'sirchan shakllarda axloqiy g'oyalar ilgari suriladi. Bunda qahramonlarning xarakteri, voqealarning qurilishi va yakunlari orqali bolaga hayotiy saboq berish ko'zda tutiladi[9].

Masalan, Muqimjon Yo'ldoshevning "Hiylakor tulki" ertagi orqali bolaga yolg'onning oqibati, halollik va donolikning yutug'i haqida aniq tasavvur beriladi. Asarda tulkining har xil hiylalari oxir-oqibat fosh bo'lib, u jazosini oladi. Bu esa bolalarda to'g'rilik va rostgo'ylik tuyg'ularini mustahkamlashga xizmat qiladi[10].

Husan Rajabovning bolalar uchun yozgan hikoyalarida esa ota-onaga hurmat, do'stlik, mehnatsevarlik kabi fazilatlar targ'ib qilinadi. Uning "Yaxshi bola" nomli hikoyasida bosh qahramon odobli, kattalarni hurmat qiluvchi, kitobsevar bola sifatida tasvirlanadi. Hikoya davomida bolaga ibrat bo'ladigan ko'plab sahnalar mavjud bo'lib, ular bevosita axloqiy tarbiyaga qaratilgan[11].

Dilshod Rajabning she'riy asarlarida ham axloqiy tarbiya yetakchi mavzulardan biri sanaladi. Uning she'rlarida do'stlik, mehr-oqibat, tabiatga mehr, tozalikka odatlantirish kabi g'oyalar obrazli va ohangdor shaklda ifodalangan. Ayniqsa, "Toza bo'laylik" kabi she'rlar orqali bolalar gigiyena

3 Sharipov Sh. Adabiyot va tarbiya. – T.: O'qituvchi, 2005.112-b.

4 Rajabov H. Bolalar adabiyoti va estetik tarbiya. – T.: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2011. 78-b.

5 Qosimov B. O'zbek adabiyoti tarixi. – T.: Fan, 2004.63-b.

6 Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – T.: O'zR FA, 1992. 9-b.

7 Rasulov U. O'zbek bolalar adabiyotining taraqqiyoti. – T.: Yangi asr avlodi, 2017. 103-b.

8 Karimov N. Zamonaviy o'zbek adabiyoti va tarbiya masalalari. – T.: Akademnashr, 2021.55-b.

9 Mahmudov Z. Zamonaviy bolalar yozuvchilari ijodida tarbiya masalalari. – T.: Adabiyot, 2020.29-b.

10 Yo'ldoshev M. Hiylakor tulki. – T.: Yozuvchi, 2009.15-b.

11 Rajabov H. Yaxshi bola. – T.: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2013.7-b.

madaniyatiga o'rgatiladi, bu orqali tartib-intizom va javobgarlik hissi shakllanadi[12].

Bu kabi asarlar bolalarning ma'naviy olamini boyitibgina qolmay, ularni mustahkam axloqiy tamoyillarga asoslangan shaxs sifatida voyaga yetishlariga yordam beradi.

Bolalar adabiyotida qahramon obrazi asosiy g'oyaviy va tarbiyaviy yukni o'zida mujassam etadi. Aynan shu qahramonlar orqali muallif o'zining axloqiy qarashlarini bolalarga yetkazadi. Shu sababli, qahramonlarning xarakteri, xatti-harakatlari, qarorlari, muammolarga bo'lgan munosabati tahlili axloqiy tarbiya jihatidan muhim ahamiyat kasb etadi[13]. Qahramonlar orqali axloqiy fazilatlarni talqin etish bolalar ongiga bevosita ta'sir ko'rsatadi va ularni ijobiy insoniy fazilatlar bilan tarbiyalashda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa. Zamonaviy o'zbek bolalar adabiyotida axloqiy tarbiya masalalari keng yoritildi. Bolalar asarlarida axloqiy qadriyatlarning shakllanishi va targ'ib qilinishi yosh avlodning ma'naviy-axloqiy kamolotida muhim omil hisoblanadi. Adabiyotning tarbiyaviy quvvati qahramonlar obrazlari, voqealar rivoji va badiiy ifoda vositalari orqali bolalarga axloqiy g'oyalarni samarali yetkazishga xizmat qiladi. O'zbek bolalar adabiyotining tarixiy rivojida, ayniqsa, mustaqillik davrida milliy va axloqiy qadriyatlarning kuchli ta'siri aniq seziladi. Shu bilan birga, hozirgi davr yozuvchilarining asarlari bolalar ongida halollik, mehr-oqibat, mas'uliyat, do'stlik kabi fazilatlarni shakllantirishga xizmat qilmoqda. Qahramonlarning ijobiy va salbiy fazilatlari orqali berilgan saboqlar bolalar tarbiyasida muhim ahamiyatga ega. Umuman olganda, zamonaviy o'zbek bolalar adabiyoti axloqiy tarbiya vositasi sifatida jamiyatdagi insoniy qadriyatlarni yosh avlodga singdirishda samarali platforma bo'lib qolmoqda.

12 Rajab D. Bolalar she'riyatida obraz va g'oya. – T.: Barkamol avlod, 2018.46-b.

13 Sharipova M. Qahramon obrazlari tahlili. – T.: Yangi asr avlodi, 2015. 66-b.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – T.: O'zR FA, 1992.
2. Husanov A. Pedagogik mahorat. – T.: "Iqtisod-Moliya", 2020.
3. Karimov N. O'zbek bolalar adabiyoti tarixidan. – T.: Fan, 1999.
4. Karimov N. Zamonaviy o'zbek adabiyoti va tarbiya masalalari. – T.: Akademnashr, 2021.
5. Mahmudov Z. Zamonaviy bolalar yozuvchilari ijodida tarbiya masalalari. – T.: Adabiyot, 2020.
6. Qosimov B. O'zbek adabiyoti tarixi. – T.: Fan, 2004.
7. Rajab D. Bolalar she'riyatida obraz va g'oya. – T.: Barkamol avlod, 2018.
8. Rajabov H. Bolalar adabiyoti va estetik tarbiya. – T.: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2011.
9. Rajabov H. Yaxshi bola. – T.: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2013.
10. Rasulov U. O'zbek bolalar adabiyotining taraqqiyoti. – T.: Yangi asr avlodi, 2017.
11. Sharipov Sh. Adabiyot va tarbiya. – T.: O'qituvchi, 2005.
12. Sharipova M. Qahramon obrazlari tahlili. – T.: Yangi asr avlodi, 2015.
13. Yo'ldoshev M. Hiylakor tulki. – T.: Yozuvchi, 2009.
14. Yo'ldoshev M. To'ti bilan bola. – T.: Yozuvchi, 2010.

Til va adabiyot.uz

Ilmiy-metodik elektron jurnal

TAHRIR HAY'ATI:

Nizomiddin Mahmudov, Yorqinjon Odilov, Jabbor Eshonqulov, Baxtiyor Daniyarov, Abdurahim Nosirov, To'lqin Saydaliyev, Barno Buranova, Zulxumor Mirzayeva, Qozoqboy Yo'ldoshev, Bahodir Jovliyev, Salima Jumayeva, Qayum Baymirov, Manzar Abdulxayrov, Alijon Safarov, Husniddin Norqulov, Odiljon Boynazarov, Madina Nuriddinova, Barno Kadirova, Nargiza Mirzayeva, Guli Shukurova, Yuldosh Raxmatov, Ramziddin Abdusatorov, Feruza Manukyan, Gulchexra Keldiyorova, Gulsanam Xolikulova, Komiljon Qarshiyev, Svetlana Umirova, Xolmo'min Fayzullayev, Nilufar Namazova, Dilbar Niyazova, Sayyora Halimova, Shaxnoza Yunusova, Nigoraxon Ro'zibayeva, Tadjixon Sabitova, Oqila To'raqulova.

Bosh muharrir:
Nargiza Berdiyeva

Muharrirlar:
Bibimaryam Rahmonova, Shabnam G'aniyeva, Bonu Do'smatova

Sahifalovchi:
Rustambek Yusupov

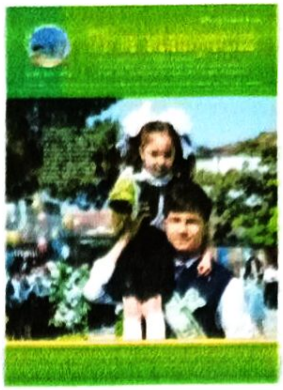
Tahririyat manzili:
100038, Toshkent shahri, Navoiy ko'chasi 30-uy.

Telefonlar:
(93) 759-43-66, (77) 003-34-33, (94) 095-96-22, (90) 288-32-92.

E-mail: tilvaadabiyotuz@gmail.com

Axborot hamkorimiz:
TIL VA ADABIYOT TA'LIMI
ilmiy-metodik jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2023-yil 3-iyundagi 338/6-sonli qarori bilan Filologiya, Pedagogika hamda Psixologiya fanlari bo'yicha doktorlik dissertatsiyalari (PhD, DSc) asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrdir.
https: //oak.uz/pages/4802

MUNDARIJA

DOLZARB MAVZU

Farangiz Umarova. Zarina Islamova.
Zamonaviy qiyosiy adabiyotshunoslikning dolzarb muammolari 3

Saodat Eshpulatova.
Shoir qalbli munaqqid 6

Oqiljon Mavlonov.
Navoiy ma'naviy olamiga yo'l 9

Nilufar Namazova.
Matbuotning yashovchanlik immuniteti 12

TILSHUNOSLIK

Sharifaxon Iskandarova.
Mushtariy Begmuhammadova.
Holat fe'llarining semantik tuzilmasi: o'zbek va ingliz tillarining solishtirma tahlili 15

Xavasxon Shokirova.
Presuppozitsiya va tagma'no 17

Akbarjon Xasanov.
Semantik asimmetriya masalasi va unga antroposentrik yondashuv 21

D.A.Islamova. S.A.Xayrullayeva.
Ravish so'z turkumida ko'chish hollari 24

Zumrad Gafarova.
Matnlar korpusi tilshunoslik tadqiqotlari obyekti sifatida 27

Kamolaxon Oripova.
"Konsept" lingvokulturologik tahlilning obyekti sifatida 30

Dildora Nizomiddinova. Muzayana Xolmatova.
Xalq tarixini o'rganishda etnotoponimlarning ahamiyati 32

ADABIYOTSHUNOSLIK

Gulnoza Kurbonova. Ruxshona Erkinova.
Yapon bolalar adabiyotida "Koinot" konseptining qiyosiy tahlili 36

Oydin Tuychiyeva.
Faxriy Hiraviyning "Ravzat us-salotin" tazkirasida Bahromgur, Rudakiy va Sulton Sanjarlar timsoli 40

Гульмира Мамаджанова.
Концепт как единица языкового сознания: теоретические подходы и интерпретации в русской лингвистике 132

Dilnoza Narziyeva.
Tohir Malik hikoyalarida mehmondo'stlik bilan bog'liq ramziy va hajviy belgilar ifodasi 134

Kumushoy Maxmudova.
Tohir Malik asarlarining g'oyaviy-badiiy xususiyatlari 137

Shohida Mo'minova.
Zamonaviy o'zbek bolalar adabiyotida axloqiy tarbiya masalalari 139

Dilovar Nurmuradova.
O'zbek romanlarida urush mavzusi: g'oya va talqin 142

Umid Mamashoyev.
Ideal jamiyatda mukammal inson konsepsiyalarining milliy va jahon adabiyotidagi qiyosiy tahlili 144

Sayida Abdiyeva.
Miqdor ifoda birliklarining tarjimasi muammolari 147

Dilafruz Berdiyarova.
Toponimlar asrlar mevasi, geografik nomlar turli davrlar guvohi 150

Dilafruz Xaydarova.
Diplomatik atamalar tahlili va diplomatik terminologiyaning tilshunoslikdagi o'rni 153

Parizod Ko'chimova.
Qadriyat konseptlarini tadqiq qilishning uslubiy apparati 156

Nargiza Amirqulova.
Frazeologizmlar tarkibidagi qo'shma so'zlarning polisemantik xususiyatlari 159

Latofat Ziyatova.
O'zbek xalq og'zaki ijodidagi onomastik birliklarning o'rganilishi 162

Dilshodbek Xakimov.
Diniy so'zlarning o'zbek tilidagi qo'llanilishi va ularning dinga oid guruhlanishi 164

Lola Mannobova.
Globallashuv davrida o'zbek tiliga kirib kelayotgan terminlar va ularning lug'aviy-derivatsion xususiyatlari 167

Shaxlo Bazarova.
Pak Van So ijodida ayollar taqdiri va feministik qarashlar 170

Dilnoza Baxranova.
Gulhayo Tulqinova.
Koreys tilida o'zlashma so'zlarning lisoniy tahlili 173

Gulbanu Kumakbayeva.
Qozoq tili madaniy leksikasining semantik va funksional tahlili 175

Kamola Hasanova.
Ingliz tili darslarida til o'rganish usullarini tanlashda o'quvchining temperament xususiyatlarining ta'siri 177

Ozodaxon Kuchkarova.
"Yaxshilik va yomonlik" binar oppozitsiyasining o'zbek va ingliz tillarida verbalizatsiyasi 179

Nargiza Ernazarova.
Gender va nutq: erkak va ayolga xos tabriklar va tilaklar 181

Nigora Nizamiddinova. Shuxrat Utayev.
Nutqning pragmatik xususiyatlari va uning ijtimoiy kommunikatsiyadagi o'rni 185

Faxriddin Yakubov.
O'zbek siyosiy diskursida kognitiv metaforaning ahamiyati 187

Salohiddin Raxmonov.
Ornamental janr namunalarida lingvokulturologik xususiyatlar 189

Suhrob Abdusalimov.
Osmon va yer konseptining qiyosiy-tipologik xususiyatlari 192

Gulchexra Holikulova.
Sintaktik aloqaga kirishgan so'zlar orasidagi munosabatlar 194

Роза Кенжебаева.
Арал жайлы аза жыр 196

Feruza Botirova.
Erkin A'zam qissalarida folklorizmning o'ziga xos xususiyatlari 200

Fanuza Adilova.
Xayriddin Sultonning "Saodat sohili" qissasida badiiy tragizm 203

Dilnoza Ibrogimova.
Mahmud Qoshg'ariyning "Devonu lug'otit-turk" asarida kasb-hunar leksikasi 205

Xurshida Ro'ziyeva.
Tilshunoslikda frazeologik sinonimlar tadqiqiga doir 209

Maftuna Abdunazarova.
Dialogik diskursda presuppozitsiya 212

Aziza Umurzaqova.
O'zbek tilida "sadoqat" konseptining semantik strukturasi 215

Dildora Husanova.
Sinonim lug'atlarida prototip nazariyasi asosida ko'p ma'noli so'zlarning leksikografik talqini 217

Iroda Safarova.
Tarjimada soxta do'stlar fenomeni: yuridik matnlar misolida xitoy-o'zbek til juftligi tahlili 220

Shoxsanam Nurillayeva.
Olmoshlar sodda gaplarni murakkablashtiruvchi vosita sifatida 223